

Magnus Dahlstedt

Kriget med mig själv

Om romer och tillhörighet i migrationens Sverige

At war with myself. On Roma and belonging in multi-ethnic Sweden

This article deals with belonging in multi-ethnic Sweden, with a focus on the boundaries and meanings of belonging. The focus is on the situation of Roma in Sweden. The point of departure is the individual story of Ana, a young woman who has migrated to Sweden from Hungary. Ana's story about her migration, her struggles to find her way and become part of a Swedish societal community is illustrative in terms of (non)belonging, about not being recognized for who you are and not recognizing yourself. The story illustrates some of the inner and societal tensions appearing in an era of migration. In the article, Ana's story is used to discuss a double paradox of citizenship in an era of migration: As a Swedish citizen, she formally belongs to the societal community. At the same time, she does *not* quite belong to the community, as she was born a "foreigner" – a Roma. Firstly, Ana's ways of dealing with the tensions caused by her different "belongings" – as a Swede, Hungarian and Roma – are presented. Secondly, a brief historical exposé of the situation of Roma in Sweden is provided, illustrating a dark history of repression and exclusion. This dark history is related to Frantz Fanon's thoughts about the colonial situation in Africa and the implications of the colonial fantasies for the colonized "black people", which are then used as a point of departure to further analyse Ana's contradictory story about (non)belonging to a Swedish societal community. Thirdly, Ana's story is related to the situation of Roma in today's Europe, where Roma EU migrants such as berry-pickers and beggars have in recent years been the targets of discrimination and deportation. The article concludes with a discussion on the situation of Roma in the light of ongoing negotiations of belonging in contemporary Europe.

Magnus Dahlstedt är professor i socialt arbete vid Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.

Kontakt: magnus.dahlstedt@liu.se

Inledning

I en tid av storskalig internationell migration utmanas etablerade konventioner om medborgarskap, om vem medborgaren är eller bör vara (Dahlstedt & Neergaard, 2015). Internationell migration aktualiserar flera avgörande frågor om medborgarskap, om vilka egenskaper, förmågor och värden medborgaren bör ha och hur relationen mellan medborgare och samhälle bör arrangeras. I en kontext av internationell migration ses vissa individer med självklarhet höra till den nationella gemenskap som garanterar medborgaren en uppsättning rättigheter, medan andra *inte* gör det.

Frågan om tillhörighet ställs på sin spets när det gäller situationen för romer i både dagens Sverige och Europa. Romerna utmanar, och har alltid utmanat, gängse uppfattningar om tillhörighet till samhällsgemenskapen, rättigheter och skyldigheter, det vill säga medborgarskap. Denna artikel handlar om inkludering och exkludering med fokus på romer i Sverige. Syftet är att belysa hur gränsen dras mellan inkluderad och exkluderad, romskhet och svenskhet manifesteras i dels statliga interventioner, dels vardagliga erfarenheter hos en person med romsk bakgrund. Med utgångspunkt i Anas berättelse, en ung kvinna med romsk bakgrund, är syftet att åskådliggöra följande dubbla paradox när det gäller medborgarskap i migrationens tid.

För det första: Anas berättelse om hur hon har försökt finna sig till rätta och bli en del av en svensk samhällsgemenskap är en berättelse om att tillhöra men samtidigt *inte*, om att *inte* erkännas och samtidigt *inte* erkänna sig själv. Som svensk medborgare tillhör Ana formellt sett samhällsgemenskapen, men hon tillåts ändå *inte* höra till fullt ut utifrån hennes romska bakgrund. För det andra: Som en migrant med romsk bakgrund personifierar hon den ideala EU-medborgaren (nomadisk, icke-territoriell), men samtidigt ses hon som en anomali (jfr Carrera, 2014; Chatty, 2015). Med andra ord: Anas bakgrund som migrant med romsk bakgrund gör henne dubbelt annorlunda.

Denna dubbla paradox kan ses i ljuset av att själva idén om medborgarskap historiskt vuxit fram inom ramen för en nationalstatlig idévärld, som etablerats från andra hälften av 1800-talet som ett resultat av nationalismen som politisk doktrin och historisk kraft. Medborgarskap, det vill säga individens medlemskap i samhällsgemenskapen (Marshall, 1950), kom härmed att definieras med utgångspunkt i nationen som "föreställd gemenskap" (Anderson, 1983), en gemenskap baserad på enhetlighetens doktrin. Idealet var här att skapa en gemenskap enligt principen ett folk, ett territorium, en kultur, en religion, ett språk (jfr Eriksen, 2002). Med utgångspunkt i denna föreställningsram är det vissa delar av befolkningen som ansetts tillhöra samhällsgemenskapen som goda medborgare, som bidrog och delade gemenskapens kärnvärden, medan andra definierades som endera misslyckade medborgare eller icke-medborgare, däribland *inte* minst migranter (Anderson, 2013). Från och med 1800-talets slut kom på så sätt medborgerliga rättigheter och skyldigheter att knytas

till tillhörighet till nationalstaten, där individer identifierades som tillhörande utifrån en rad olika kriterier som födelseplats, blodsband eller nationalitet. Vissa kategorier inkluderades utifrån dessa kriterier och gavs tillträde till medborgarskapets reper-toar av rättigheter, medan andra exkluderades (Lister, 1997). I en värld präglad av världsomspännande migration har dessa principer för tillhörighet, inkludering och exkludering utmanats men nationella gränsdragningar och nationen som föreställd gemenskap är fortfarande en viktig del av tänkandet om medborgarskapets gränser och innehåll (Yuval-Davis, 2011).

Artikeln är upplagd enligt följande: Inledningsvis presenteras Ana och den svåra balansgång som hennes tillhörighet innebär som svensk, ungrare och rom. Därefter ges ett historiskt perspektiv på romers situation i Sverige, från 1500-tal fram till i dag. Här tecknas en mörk historia kantad av förföljelser och repression. Denna mörka romska historia knyts an till Frantz Fanons tankar om de koloniala fantasierna om Afrika och de koloniserade. De bildar därefter ett avstamp för att tolka Anas mång-bottnade berättelse om att höra till och att inte höra till en svensk samhällsgemen-skap. Anas berättelse relateras därefter till romers situation i den (o)frä rorlighetens Europa, där romska EU-migranter i form av bärplockare och tiggare på senare tid mötts av svåra sociala villkor, avvísningar och krav på restriktioner. Artikeln avslutas med en diskussion om romernas situation i ljuset av pågående förhandlingar om till-hörighet i migrationens Europa.

Anas berättelse

Ana intervjuades inom ramen för ett forskningsprojekt om medborgarskapande i och utanför vuxenutbildning. I projektet genomfördes mellan 2013 och 2014 deltagande observation på en Komvuxskola i en medelstor svensk stad samt intervjuer med 26 studerande på samma skola. Under ett par veckors tid genomfördes observationer i två olika klasser, där undervisningen följdes och närmare kontakter knöts med elever inför kommande intervjuer. Intervjuerna genomfördes enskilt på ett fik i staden. Intervjuerna var semistrukturerade och utgick från en intervjuguide med ett antal teman, däribland att eleverna deltog i vuxenutbildning, deras biografier och planer inför framtiden samt deras syn på vad det innebär att vara medborgare. Med utgångs-punkt i dessa breda teman fördes samtal som spände över en bred reper-toar av olika teman. Det stadium av deltagande observation som inledde materialinsamlingen gav tillträde till fältet och skapade en mer förtroendefull relation till eleverna, vilket kom att vara viktigt för att informanterna skulle dela med sig av sina erfarenheter under intervjuerna. Samtliga intervjuer spelades in och transkriberades ordagrant. Samtliga informanter erbjöds att ta del av transkriberade intervjuer. Både stad och namn är anonymiserade.

Ett tema som återkom i intervjuerna är berättelser om erfarenheter av migration och den betydelse som dessa erfarenheter har för att etablera sig och höra till i samhället, inte minst bland de informanter som har utländsk bakgrund, däribland Ana.

Ana är född i Ungern. Hennes pappa är rom och hennes mamma ungerska. Hon kom till Sverige tillsammans med sin familj när hon var i tolvårsåldern. Ana har sedan många år tillbaka svenskt medborgarskap, men ser sig själv ändå inte som riktigt svensk. "Jag är inte svensk så att säga, jag blev ju svensk medborgare genom att jag kom hit." När Ana beskriver sig själv och sin tillhörighet till den svenska samhällsgemenskapen understryker hon att det är skillnad på henne, med den bakgrund som hon har, och andra svenska medborgare som är födda i Sverige med infödda svenska föräldrar. Hon beskriver sin tillhörighet till den svenska samhällsgemenskapen som en svår balansgång, som består i att hitta en balans mellan "ungerskt", "romskt" och "svenskt":

Det har ju varit svårt för mig om jag ska vara helt ärlig och bestämma mig, okej, ska jag vara svensk, ungersk eller rom eller hur ska jag liksom få ihop det... för man har ju det romska blodet och man har det ungerska blodet och så dessutom så bor man i Sverige. Så det är svårt att få det att gå ihop faktiskt.

När Ana berättar om sitt liv är det en splittrad tillvaro som framträder, där hennes bakgrund är svår att förena med det faktum att hon i dag bor i Sverige. Hennes berättelse gestaltas utifrån en biologisk metaforik, ungerskt och romskt blod, utifrån vilken tillhörighet låter sig förstås som en fråga om biologiskt ursprung. Med utgångspunkt i en sådan metaforik framstår migration i sig som något problematiskt, eftersom människor i grunden förstås som naturligt höra hemma på bestämda platser, höra till bestämda gemenskaper och dela bestämda värden.

Ana bor visserligen i Sverige, men är inte född som svensk. När de olika tillhörigheterna ska vägas mot varandra är det dock, som framgår av Anas berättelse, tydligt på vilket sätt de viktas: det är mellan den ungerska och den svenska som balansen ska hittas. Den romska träder ständigt i bakgrunden. Ana har romsk bakgrund, men vill inte identifiera sig som rom. Detta mönster i Anas berättelse ingår i ett större historiskt mönster, där det "romska" också har trätt i bakgrunden, ställts vid sidan av.

En mörk svensk historia

Romer har en lång historia i Sverige kantad av förföljelser och repression. I Sverige finns uppgifter om grupper av resande från 1500-talet och framåt som kategoriserades som zigenare och tattare. Dessa grupper av resande sågs som främmande element och beskrevs ibland som exotiska, men oftast som mer eller mindre hotfulla grup-

peringar utanför majoritetssamhället (Svanberg & Tydén, 1992). Med tiden etablerades djupt rotade myter om dessa främmande element, deras utseende, bakgrund och levnadssätt. Enligt stereotypen har de resande ofta beskrivits som mörka eller svarta (mörkhyade, mörkhåriga, brunögda), arbetsovilliga, oärliga, lömska, slösaktiga och temperamentsfulla (Catomeris, 2004). De har utgjort ett mer eller mindre icke anpassningsbart hot mot den rådande ordningen (Svensson, 1993).

De resande i Europa har i mångt och mycket utgjort en mörk baksida – de Andra – gentemot vilken den upplysta europeiska civilisationen har tagit form. Det är viktigt att vi fortfarande påminner oss om det, eftersom det förflutna är med om att forma samtiden.

Det är viktigt att rikta uppmärksamhet mot antisemitismens och den antiromska rasismens kvarvarande arv, eftersom dessa "interna" figurer av europeisk annorlundahet är med i det fortsatta gestaltandet av såväl "europeisk" identitet som europeiska nationella identiteter, som postkoloniala rasformationer. (De Genova, 2016, s. 353)

På ett liknande sätt har Franz Fanon i sin banbrytande bok *Svart hud, vita masker* beskrivit hur det vita Europa har speglat sig i det mörka Afrika och framträtt som civiliserat och utvecklat, just i kontrast till det barbariska och underutvecklade Afrika.

I Europa representerar negern, antingen konkret eller symboliskt, den onda sidan av personligheten. Så länge man inte har förstått detta påstående är man dömd att tala om det "svarta problemet". Å ena sidan det svarta, dunklet, skuggan, mörkrets makter, natten, jordens labyrinter, de mörka havsdjupen, att svärta ner någons rykte; å andra sidan oskuldens ljusa blick, den vita fredsduvan, det bländvita paradiska ljuset. (Fanon, 1997, s. 169f)

Det är ingen slump att romerna enligt stereotypen beskrivits som just svart eller mörk. Romerna kan nämligen ses som Europas mörka baksida, ett främmande befolkningselement socialt, kulturellt eller rasbiologiskt, som man med olika medel har försökt tygla och hålla på plats. Romerna har i Sverige liksom i andra europeiska länder betraktats och behandlats som icke-medborgare med andra rättigheter, skyldigheter och substantiella levnadsvillkor än övriga samhällsmedborgare. Därför kan också Fanons sätt att förstå kolonialismen, den koloniala fantasivärlden och den koloniserades mentalitet vara till hjälp om vi vill närma oss den romska tillvaron i Europa.

Fanon menar att den koloniala rasismens förståelsevärld, som utvecklades i den rådande "koloniala situationen", med tiden innebar ett slags mental tvångströja för de koloniserade: "Vare sig han vill det eller inte måste negern ikläda sig den tvångs-

tröja som den vite har vävt åt honom” (s. 47). Med ständig upprepning kommer de gängse stereotyperna om den annorlunda och underlägsna ”negern” så småningom att omvandlas till den koloniserades egen självbild. Innerst inne kommer den koloniserade att vilja ”civilisera” sig genom att bli vit och därmed förinta sig själv som svart: ”Den koloniserade höjer sig över sin djungelnivå i samma utsträckning som han tar till sig moderlandets kulturella värderingar. Ju mer han svär sig fri från sin svarthet, från sin djungel, desto vitare blir han” (s. 34). Den fråga som infinner sig är vilka spår Europas ”koloniala situation” i relation till romerna har satt i romernas tänkande om sig själva i relation till samhällsgemenskapen. Det är just denna problematik som står i förgrunden när vi längre fram kommer att följa Anas berättelse om sitt möte med Sverige och på vilket sätt hon förhåller sig till sin romska bakgrund.

Under 1600- och 1700-talen utfärdades en rad förordningar specifikt riktade mot just de resande, som avsåg att hålla dem utanför rikets gränser eller att tvinga dem som trots allt vistades inom rikets gränser att bli bofasta och att arbeta. År 1637 infördes dödsstraff för manliga zigenare/tattare som inte självmant lämnade landet (Catomeris, 2004).

Mot slutet av 1800-talet fördes en omfattande diskussion där det föreslogs en rad tvångsåtgärder avsedda att tvångsassimilera de resande, bland annat i form av att omhändertaga resandebarn (Montesino Parra, 2002; Sjögren, 2010). Med storskaligt omhändertagande tänkte man sig att de som växte upp automatiskt skulle bli bofasta och med tiden ”uppfostras till ordentliga och arbetsamma medborgare” (Catomeris, 2004, s. 232). Kring sekelskiftet fördes en livlig debatt om invandring och behovet av att begränsa invandringen till Sverige (Svanberg & Tydén, 1992). Denna debatt resulterade i att en rad restriktioner infördes i 1914 års utlänningslag, däribland ett totalt förbud för zigenskt invandring. Förbudet förlängdes i 1927, 1937 och 1945 års utlänningslagar och gällde i praktiken ända fram till 1954. Förbudet motiverades bland annat på rasbiologisk grund. Det ansågs nödvändigt på grund av att de resande helt enkelt inte var möjliga att inordna i det svenska samhället (Selling, 2013).

För att komma till tals med det problem som de resande som vistades inom landets gränser utgjorde krävdes särskilda åtgärder. Socialstyrelsen beskrev 1929 problemet i termer av ett slags medfödd ”social parasitism”.

De individer, varom fråga är, torde visserligen kännetecknas av ett gemensamt drag, nämligen en viss medfödd eller förvärvad arbetsskygghet och en därur framspringande benägenhet att parasitera. Denna parasitism visar emellertid en stor, om man så får uttrycka det, anpassningsförmåga och framträder, varhelst och närhelst samhällslivet öppnar en blotta, som bereder individen möjlighet att med olovliga medel och utan arbete tillgodogöra sig frukterna av andras, mödor. (Selling, 2013, s. 62)

För att kunna överblicka och hantera detta problem genomfördes från 1920- till 1940-tal omfattande inventeringar, där sammantaget tusentals människor ringades in som "tattare" (Montesino Parra, 2002). De registrerade delades upp i hel-, halv-, trekvarts-, kvarts- eller åttondelszigenare (Catomeris, 2004). Under denna tid fördes en livaktig diskussion om hur "tattarproblemet" skulle kunna hanteras genom ras-hygieniska åtgärder. Ett av de förslag som framfördes var tvångssterilisering, som ett medel för att "asociala" inte skulle bilda familjer i olämpliga miljöer (Montesino Parra, 2002). Socialstyrelsen föreslog att tattarna borde undersökas ur rasbiologisk synpunkt och menade att sterilisering kunde övervägas.

Åtgärder för att åstadkomma en anpassning av dessa individer äro mestadels fruktlösa, därför att deras förhållande till andra människor i stor utsträckning bestämmes av deras släkttentalitet och de ofta sakna psykologiska förutsättningar för en anpassning till gängse moralbildning och uppförandenormer. Både biologiskt och socialt utgöra de genomgående en belastningsfaktor för det svenska samhället. (Catomeris, 2004 s. 244)

Någon storskalig sterilisering riktad specifikt mot tattare genomfördes aldrig. Däremot tillhörde tattare de grupper som kom att steriliseras inom ramen för det allmänna steriliseringsprogrammet. Blotta förekomsten i de register som upprättades innebar i sig en ökad risk för att steriliseras (Selling, 2013). Enligt uppgifter kan det röra sig om upp till 500 fall av steriliseringar av "tattare" (Tydén, 2000).

Policyförändringar och fortsatt diskriminering

Diskriminering av romer tillhör dock inte bara historien. Forskning har nämligen visat att romer i flera avseenden fortfarande utsätts för diskriminering. På bostadsmarknaden nekas exempelvis romer bostäder på grund av att det redan bor för många romer i området i fråga (Popoola, 2002). Inom rättsväsendet förekommer en utbredd fördomsfullhet mot romer, bland annat bland åklagare, advokater och polis (Granér, 2004; du Rées, 2006; Brå, 2008). År 2013 framkom uppgifter om att Skånepolisen upprättat ett register över "kringresande", som innehåller personuppgifter från sammanlagt runt 4 700 människor bosatta i olika delar av landet. Bland de registrerade var drygt 1 000 barn under femton år. Runt hälften av de straffmyndiga var antingen fällda för brott eller fanns i polisens register över misstänkta (Orrenius, 2013, i Dagens Nyheter). Bland äldre romer finns det personer som själva har upplevt tidigare kartläggningar. Flera av dem har dessutom blivit registrerade av Skånepolisen.

Romers medvetenhet av vad det kan betyda att hamna i etniska register är mycket påtaglig. Skånepolisens uppgiftssamlingar har rivit upp minnen av tidigare kartläggningar och dess förödande konsekvenser. Romer har i konsultationer med kommissionen berättat om omfattande anpassningsstrategier för att undgå att riskera diskriminering på grund av att de är romer. Det är exempelvis vanligt att romer döljer sin romska identitet, både i kontakt med myndigheter och i andra situationer. (Kommissionen mot antiziganism, 2015, s. 17)

I en undersökning om romers erfarenheter av diskriminering beskrev hela 90 procent av de tillfrågade Sverige till viss del eller i hög grad som ett rasistiskt land (DO, 2004). En lika stor andel beskrev Sverige som till viss del eller i hög grad fientligt inställt till romer. Mer än 60 procent uppgav vidare att de under de senaste två åren blivit kallade "zigenarjäväl" eller något annat kränkande med anspelning på deras romska tillhörighet. Enligt en kartläggning från Brå (2015) rapporterades 290 anti-romska hatbrott under år 2014. De vanligaste platser där dessa brott anmälts var allmänna platser och serviceställen. Av de anmälningar som gjorts år 2013 hade endast tre procent klarats upp år 2015.

Samtidigt har det under hela efterkrigstiden bedrivits ett omfattande reformarbete som har tagit sikte på att också romer skulle inrymmas i det svenska folkhemsbygget. I denna vilja att inkludera omvandlades romer i början av efterkrigstiden från att ha betraktats som lösdrivare till socialt handikappade (Montesino, 2012), "en fattig och utarmad grupp i behov av hjälp för att kunna anpassa sig till ett modernt liv" (Montesino & Olsson Al Fakir, 2015, s. 310). Under de senaste decennierna har en rad statliga initiativ tagits för att uppmärksamma och förändra romers situation och att utmana det utpekande som under lång tid väglett hur romer bemöts (se Slavnic, 2012; Selling, 2013). År 2000 erkändes romerna som nationell minoritet och samma år riktade den socialdemokratiska regeringen en offentlig ursäkt till "resandefolket" för de övergrepp som myndigheterna utsatt dem för. Diskrimineringsombudsmannen och Forum för levande historia uppdrogs att undersöka och sprida kunskap om diskriminering och romers levnadsvillkor. År 2006 tillsattes Delegationen för romska frågor, som år 2010 presenterade sitt betänkande *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige* (SOU 2010:55). I betänkandet slås bland annat fast att "Okunskapen, osynligheten och förnekelsen av de historiska övergrepp som romer utsatts för är bidragande orsaker till romers fortsatta marginalisering och utsatthet" (s. 33).

I linje med ett växande intresse för den "romska frågan" på EU-nivå utformade den borgerliga regeringen år 2012 "En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032" (Skr. 2011/12:56), med målsättningen att "den rom som fyller 20 år 2032 ska ha likvärdiga möjligheter i livet som den som är icke-rom" (s. 10). Ett av de medel som här lyfts fram när det gäller att "häva romers utanförskap"

(s. 48) är EU:s strukturfonder. En återkommande tankelinje i både denna strategi och de arbetsmarknadsprojekt riktade mot romer som utarbetats inom ramen för den Europeiska socialfonden är romers deltagande och egenmakt. En undersökning av dessa projekt visar dock att det finns föreställningar om romer som avvikande och i behov av att anpassas till en modern, ansvarstagande och jämställd svensk normalitet (Vesterberg, 2016). Detta tyder på att stereotyper om romer fortfarande finns, vilket gör att det fortfarande finns skäl att uppmärksamma Norma Montesinos och Ida Olsson Al Fakirs (2015, s. 312) reflektion att ”den alltsedan 1950-talet expanderande svenska myndighetspolitiken gentemot romer har tenderat att cementera snarare än förändra romers position som ’outsiders’ i det svenska samhället”.

Ana, icke-romen och den typiske romen

Om vi då, efter denna historiska exposé, återvänder till Ana och hennes berättelse om hur det är att leva i Sverige, är det inte mycket av denna förföljelsens och diskrimineringens historia som vi kan skymta. Över huvud taget är Anas romska tillhörighet svår att skymta i hennes berättelse. Den framträder först och främst indirekt, som något hon närmast värjer sig mot och på olika sätt önskar dölja.

Den romska tillhörigheten utgör i Anas berättelse något av en dubbel anomali åtskild från både det ungerska och det svenska. Den konstrueras och bemöts som en anomali både i Ungern och i Sverige. Tillvaron i Sverige har visserligen i sig sina problem, men utifrån sina erfarenheter av besök hos släkt och vänner i Ungern drar hon slutsatsen att Sverige jämfört med Ungern är ett tolerant samhälle: ”Om vi ska jämföra med Ungern så är det ju helt olikt.”

Framför allt beskriver hon situationen för romer i Ungern som mycket prekär: ”man kan tycka synd om dem, för de som går och jobbar och bidrar till det ungerska samhället får ju också lida och rasismen är ju väldigt extrem, alltså de dödar ju dem och de misshandlar ju dem och de utsätts för en väldigt extrem rasism kan jag säga”. Ana beskriver genomgående romerna som De. De är inte hon. Även om hon inte är De känner hon sympati för Dem. Det är synd om dem. De utsätts för extrem rasism.

Enligt Ana är situationen helt annorlunda i Sverige. ”Det är ju mycket lättare att vara här alltså. [...] Det är ju så pass mångkulturellt här i Sverige så man känner inte av det så mycket.” Samtidigt berättar Ana om ett helt annat Sverige, där det förekommer både fördomar och diskriminering mot romer. Under uppväxten blev hon själv utpekad och behandlad som just rom: ”Jag var den enda tjejen i hela skolan med utländskt ursprung. [...] det var alltså jättesvårt att gå i skolan [...]”. Det visade sig inte alls vara så lätt att bli accepterad för den hon var, som hon hade föreställt sig.

Jag pratade engelska i skolan så jag kunde inte svenska alls... jag kände att, okej, nu är vi i Sverige, nu kan jag vara hur öppen som helst, så jag berättade till en tjej att min pappa var rom och så. Då sade hon till mig att "våga absolut inte berätta det till någon annan här i skolan". [...] Så jag sade aldrig det till någon, för jag blev liksom, okej, då ska jag liksom hålla tyst om det. Så där, däremot är ju sådana kanske mindre förorter eller ja, vad ska man säga, byar och sådant så kan det vara så att de är lite mer, nu ska vi inte ha utländska här och så. Alltså de hade i och för sig inget emot att jag var ungersk, men det att jag var just rom skulle jag absolut inte nämna.

Ana berättar om svårigheterna med att förhålla sig till omgivningens föreställningar om "romer". Hennes hållning har därför varit att konsekvent undvika att berätta om sin romska bakgrund. När hon talar om sig själv är hon mycket noga med att distansera sig från dem som hon beskriver som "typiska romer". "Jag är ju inte uppväxt som en typisk romsk tjej så att säga. Man ser ju på romer att, ja, de är romer. Men på mig, jag tror inte att någon ser mig som rom." Hon skiljer med andra ord på romer och romer: de "typiska" och det fåtal som är som hon själv. Hon skäms över den hon tvingas vara i omgivningens ögon. Omgivningens ständiga iakttaganden och bemötanden tvingar henne, likt många andra romer (jfr de los Reyes, 2009; Kommissionen mot antiziganism, 2015), att utveckla olika strategier genom att gömma sig, undvika att tala om sin tillhörighet och att positionera sig som icke-rom.

Viljan att slippa omgivningens dömande blickar känns igen från Fanons beskrivning av den koloniserades självbild.

Jag kryper in i hörnen och registrerar med mina långa känselspröt de vedertagna sanningar som ligger utspridda över tingens yta – negerns kläder stinker neger, negerns vita tänder, negerns stora fötter, negerns atletiska bröstorg – jag glider in i hörnen, tiger, söker anonymiteten, glömskan. Ja, jag går med på allt, bara jag slipper bli sedd. [...] Skam. Skam och självförakt. Äckel. När folk uppskattar mig är det trots min hudfärg. När de ogillar mig har det med min hudfärg att göra. Vad jag än gör är jag fången i denna infernaliska cirkel. (Fanon, 1997, s. 112f)

Den väsentliga skillnaden mellan Fanons koloniserade och Ana är att hon kan passera som icke-rom om hon inte själv röjer sin romska bakgrund. Den koloniserades svarta hudfärg är tvärtom alltid synlig. Det finns inget sätt att bli av med den, annat än genom att förinta sig själv och bli vit. Detsamma gäller de "typiska" romerna, vars utseende och sätt att klä sig gör dem lätta att identifiera med blotta ögat. Just därför har Ana valt att aldrig berätta om sin romska tillhörighet. Hon vill inte riskera att hamna i en situation där alla i omgivningen iakttar och identifierar henne som rom och tolkar allt det hon gör utifrån hennes romskhet. Hon har i stället valt att se sig och framträda som icke-rom.

Utifrån positionen som icke-rom mejslar Ana fram den "typiska romen". "För det mesta bland romerna så tycker jag absolut att man utnyttjar det svenska samhället. [...] De tycker inte om att jobba. Och så har det varit liksom, ja, sedan generationer tillbaka." I denna gestaltning av den "typiska romen" finns en parallell till en historiskt väl etablerad stereotyp av den självexkluderade och passiva romen, som inte vill jobba och utnyttjar systemet (jfr Pusca, 2012). I beskrivningen framträder en närmast nedärvd mentalitet, som bidrar till att återskapa romernas tillvaro i samhällets marginaler (jfr Vesterberg, 2016). "Romer" framstår som ett tämligen enhetligt etno-kulturellt kollektiv. Genom att beskriva sig själv som en "atypisk rom" framträder Ana som en fri individ samtidigt som De, det vill säga de "typiska romerna", framstår som mer beroende av och djupt rotade i sina kulturella traditioner och levnadssätt.

Det sitter så pass djupt i dem, alltså sen generationer tillbaka ... det påverkar dig ju jättemycket hur dina föräldrar lever och deras uppfattning om samhället, hur de lever, men sedan kan det också bero på att de har varit med om jättemycket diskriminering och så vidare från samhället. [...] "De har ju diskriminerat mig som människa för att jag är rom, så varför ska jag bidra till dem med någonting?"

Det har visserligen förekommit diskriminering, men för Ana är det främsta problemet de uppfattningar om samhället som romer utvecklat under generationer. I relation till denna bild av den "typiska romen" beskriver sig Ana som väl anpassad till det svenska samhället: "Jag känner att jag liksom anpassat mig rätt så bra till samhället. [...] Jag tycker inte att det skiljer sig så mycket från till exempel när jag går ut på stan hur en svensk är i stan eller hur jag är i stan liksom, så jag tycker inte att det är några skillnader alls." Som "ungrare" känner sig Ana inte som särskilt olik, eftersom hon varken betar sig särskilt annorlunda eller ser särskilt annorlunda ut. För Ana personligen är dock det största problemet att hon alltför ofta blir förknippad med just dem som hon menar varken vill göra rätt för sig eller anpassa sig:

Jag blir ju tagen under exakt samma tak som de som väljer att inte leva som en svensk medborgare och det är ju jag som får lida för det och jag vill ju inte att mina barn ska få lida för det.

I Anas berättelse om tillhörighet till samhällsgemenskapen beskrivs medborgaren som bärare av rättigheter *och* skyldigheter. Även om hon i omgivningens ögon inte fullt ut ses som svensk, är hon ändå svensk medborgare. Som sådan ser hon sig som bärare av vissa rättigheter. Som medborgare är det samtidigt viktigt, poängterar hon, att följa lagar och regler, det vill säga att fullgöra sina skyldigheter: "Som medborgare tycker jag att det är viktigt att man skaffar sig en utbildning och ett jobb och att man

bidrar till samhället.” På så sätt framträder medborgaren som bidrar till samhället genom att utbilda sig och skaffa sig arbete i ett slags motsatsförhållande till det som romen representerar.

Det är ju viktigt för mig att som svensk medborgare ha rättigheter, alltså att jag har samma rättigheter som en svensk har som har svenskt ursprung. Det betyder mycket, och jag tycker att alla ska ha samma rättigheter oavsett varifrån man kommer och om man kommer till Sverige och är svensk medborgare så ska man ha samma rättigheter och samtidigt följa de svenska lagarna också. Lever man i det svenska samhället så följer man deras lagar och då får man samma rättigheter. För det finns ju vissa som, som sagt, utnyttjar det svenska samhället och vill ha samma rättigheter som en svensk men samtidigt så följer de inte riktigt lagarna.

Vi kan i berättelsen se hur Ana skapar sin tillhörighet genom åtskillnader. Hon tillhör inte kategorin svenskar med svenskt ursprung, men inte heller kategorin ”de som utnyttjar systemet”. Ana konstruerar ”romer” och ”svenskar” som tämligen homogena etnokulturella kategorier. Själv befinner hon sig i en position mitt emellan, som en förhandlare. Problemet är återigen att vissa medborgare väljer att kräva sina rättigheter utan att samtidigt fullgöra sina skyldigheter. Därför menar hon att de som har invandrat till Sverige behöver anstränga sig mer, visa uppskattning och *förtjäna* sina medborgerliga rättigheter:

Jag tycker faktiskt att de ska anstränga sig lite mer än en svensk för, alltså, en svensk är ju alltid en svensk. [...] Visa uppskattning och tack så mycket för att jag får bo här och jag får vara en del av det svenska samhället.

Ana understryker härmed att de invandrade står i ett slags tacksamhetsskuld för att de tillåts bo i Sverige och vara en del av det svenska samhället. Sensmoralen påminner i någon mening om Fanons (1997, s. 83) beskrivning av Jean Veneuse, huvudpersonen i romanen *Un homme pareil aux autres*. Veneuse är en svart man, född i Antillerna men bor sedan länge i Bordeaux. ”Han tar emot drinkarna men bjuder igen. Han vill inte stå i skuld till någon. Om han inte betalar tillbaka är han en neger, lika otacksam som alla de andra.” På ett liknande sätt strävar Ana efter att *inte* bli en av dem, de otacksamma. Hon vill snarare vara en av dem som har förtjänat sina rättigheter, inte minst genom att följa de lagar och regler som gäller.

Vad som framträder i Anas berättelse är därmed ett slags *graderat* medborgarskap, där rättigheter och skyldigheter knyts till tillhörighet till den svenska nationella gemenskapen. Relationen mellan ”svenskar” och ”invandrare” framstår här som enkelriktad och hierarkisk. Ana beskriver relationen utifrån principen ”en svensk är

alltid en svensk". En "svensk" har rätt att ställa krav på den som invandrat. Däremot gäller inte det omvända (jfr Dahlstedt & Hertzberg, 2007).

Europa och den (o)fria rörligheten

Det nämns inte uttryckligen och det lämnar heller inga direkta spår i Anas berättelse, men intervjun görs i en tid då frågan om romers tillvaro i samhället återigen hamnat i centrum för den politiska debatten. Närmare bestämt till följd av en allt mer synlig närvaro av fattiga EU-migranter i Sverige, först och främst från Östeuropa. Liksom kring förra sekelskiftet är alltså migration inom Europa en central fråga i debatten om romer och deras närvaro i Sverige.

Det som skiljer Anas position från många av de romska EU-migranter som på senare år hamnat i centrum för den politiska debatten är att Ana är svensk medborgare med rätt att vistas i Sverige. Trots det är hon, som vi har kunnat se, tvungen att på olika sätt kräva sin rätt för att räknas som jämlik medlem av gemenskapen. De romska EU-migranter som sökt sig till Sverige är EU-medborgare och har därmed rätt att röra sig fritt inom EU, men först under förutsättning att de söker arbete. Om de inte hittar arbete är de efter tre månader tvungna att återvända till sina hemländer. Just denna villkorade rörlighet har aktualiserat en livlig debatt och skärpt samtalstonen runtom i Europa. Det är inget vi med säkerhet kan veta, men kanske har just den skärpta samtalston som följt närvaron av de romska EU-migranterna format också den tillvaro som Ana lever i och som hon berättar om.

Vittnesmålen om hur romer i de nya medlemsstaterna i den utvidgade Europeiska unionen förföljs och diskrimineras inom samhällets samtliga arenor, utbildning, arbets- och bostadsmarknad, politik och rättsväsende, är otaliga (Human Rights Watch, 1996; Pusca, 2012; ECRI, 2015). Om vi tar just Ungern som exempel, Anas föräldrars forna hemland, finns det fog för Anas berättelser om romers särskilt utsatta position. European Commission against Racism and Intolerance bekräftar i en rapport om romernas situation i Ungern en utbredd förekomst av anti-romskt våld:

Paramilitära grupper har marscherat och organiserat demonstrationer samt illegala patruller i byar, trakasserat och skrämmt romer i sina egna bostadsområden. Mellan januari 2008 och september 2012 skedde 61 separata attacker, där nio romer dödades, inklusive två minderåriga, och dussintalet romer skadades. (ECRI, 2015, s. 9)

Vid sidan av detta utbredda, synliga våld mot romer uppmärksammas även återkommande mönster av över- och underordning, där romer systematiskt tvingas leva som ett slags andra rangens medborgare.

En oproportionerligt stor andel romska barn fortsätter att placeras i skolor för elever med inlärningssvårigheter. Romer tillhör de mest missgynnade på arbetsmarknaden. Bristen på subventionerade bostäder kvarstår och regeringens insatser för att förbättra tillgången till bostäder hindras av lokala myndigheter; romer avhyses ofta för att lägenheter eller mark ska säljas med vinst. (ibid., s. 10)

Romernas redan prekära situation i de nya medlemsstaterna förvärrades ytterligare i och med den ekonomiska krisen. I krisens och den fria rörlighetens Europa sökte sig ett stort antal romer västerut (Mesic, 2017). Vissa av dem sökte sig till Sverige för att försörja sig och sina familjer genom att tigga eller plocka bär. En rapport från Kommissionen mot antiziganism (Lacatus, 2015) har visat att romska EU-migranter utsatts för både diskriminering och hot i Sverige. Bland EU-migranterna förekommer en utbredd känsla av att det inte är någon idé att anmäla dessa hot, eftersom dessa anmälningar ändå inte leder någon vart. En av de migranter som intervjuats berättar exempelvis:

Vi orkar inte vara kvar i Sverige längre. Vi ska åka tillbaka till Rumänien, eller till något annat land. Här utsätts vi för hot mer än i andra länder i Europa. Det finns inte många som kan hjälpa till ifall man blir misshandlad. Även om polisen kommer till platsen händer det ingenting efteråt, vi kan bara ta hand om varandra. Så lever man om man är rom, det finns ingen plats för oss i samhället. (s. 10)

Med tanke på hur pass få av de anti-romska hatbrott som anmäls som faktiskt klaras upp (Brå, 2015) kan det finnas vissa skäl till denna uppgivenhet.

I skogar i mellersta och norra Sverige har upp emot hundra bärplockare samlats i läger, däribland barn och äldre (Wingborg, 2015). År 2013 var ett dåligt bärår och det kom rapporter om ett stort antal bulgariska bärplockare som var strandsatta utan pengar, med svåra umbäranden, desperation och friktioner med den lokala befolkningen som följd (Mesic, 2017). "Vi har ställt frågan till våra kunder om vi ska köpa av romer i tältläger och de har sagt att vi ska det", sade Martin Engström, en av de företagare som köper bär från bland annat östeuropeiska plockare. "För oss är det viktigt att pengarna går till rätt person men vi kan inte moralisera över hur folk väljer att bo. Det finns ju campingar men om de väljer att bo i tältläger kan vi inte göra något åt det" (Ostrowska, 2013, i Svenska Dagbladet). Om nu uppköpare inte sett bärplockarnas umbäranden som en del av sitt ansvar, har en rad initiativ bland ideella krafter tagits runtom i landet för att tillgodose åtminstone några av de strandsatta EU-migranternas omedelbara behov (Mesic, 2017).

I den debatt som förts om "tiggarproblemet" framträder romen återigen, som tidigare under historien, som en välkänd schablonbild av en som stryker omkring, är

arbetsovillig och bor i läger. Skarpa krav har återigen framförts på att införa förbud mot tiggeri (Selling, 2013). Ett av de partier som allra starkast drivit detta krav är Sverigedemokraterna. I en uppmärksammad kampanj i Stockholms tunnelbana sommaren 2015 riktade sig partiet mot tillresta turister: "Sorry about the mess here in Sweden. We have a serious problem with forced begging! International gangs profit from people's desperation. Our government won't do what's needed." Henrik Vinge, partiets presschef, beskrev "en omfattande rapportering kring utländska turister som blivit besvärade av vad de uppfattar som en negativ utveckling av Stockholm" som upptakten till kampanjen. "Många kanske var här för 10 till 20 år sedan och har sett ett Sverige som fanns då och tycker att mycket har förändrats till det sämre. Bland annat har vi det utbredda tiggeriet på stadens gator" (Säll, 2015, i Dagens Nyheter).

Senare under år 2015 avhystes hundratalet migranter från Rumänien och Bulgarien, varav många romer, från en ödetomt i stadsdelen Sorgenfri i Malmö där de slagit läger. Avhysningen rönt stor massmedial uppmärksamhet. När statsminister Stefan Löfven kommenterade händelsen gjorde han det genom att understryka att EU-migranterna är deras hemländers ansvar, inte Sveriges:

De får komma hit självfallet och vara här en tid, men i det långa loppet är det deras egna länder som måste ta ansvar för att de får arbete, utbildning, och bostad i sitt land. Det har inte Sverige ansvar för. (Expressen den 3 september 2015)

Aktivister, varav många romer, som sökt sig till Malmö för att demonstrera drog paralleller mellan Malmö år 2015 och Frankrike år 2010, där eskalerande konflikter mellan romer och polis i läger i Grenoble och Saint-Aignan fick den franska regeringen att fatta ett beslut om att utvisa samtliga romer från Frankrike. Under året revs sammantaget trehundra läger och över 10 000 romer utvisades till endera Bulgarien eller Rumänien. Den franska regeringen motiverade beslutet om utvisning med att lägren utgjorde "källor till människosmuggling, djupt chockerande levnadsvillkor, prostitution och kriminalitet" (Malecki, 2014, s. 119).

I januari 2016, i spåren av avhysningen från Sorgenfri i Malmö, presenterade Martin Valfridsson, den "nationella samordnaren för utsatta EU-migranter", betänkandet *Framtid sökes* (SOU 2016:6), som innehöll ett antal förslag om hur situationen för "utsatta EU-migranter" kan hanteras. Ett av förslagen var att medföljande barn till EU-migranter ska ges ytterst begränsad rätt till sjukvård och skola. Principen, understryker samordnaren, är att barnen ska uppbära dessa rättigheter i sina "hemländer" och inte i Sverige. Enligt samordnaren gäller det att sända en tydlig signal om att det är den principen som gäller, för att inte fler EU-migranter ska ta med sig sina barn till Sverige. "Det svenska samhället som helhet bör inte agera på ett sätt som uppmuntrar människor, vilka lever i en utsatt situation i hemlandet, att resa till

Sverige utan att i förväg planera för att barnens behov av till exempel boende och skola kan tillgodoses här” (s. 50).

Ett annat förslag är att satsa mer på ”lokalt anpassade lösningar, utförda av idéburna organisationer, kyrkor och samfund snarare än storskaliga kollektiva lösningar där verksamheter byggs upp inom den kommunala sektorn”. Samordnaren motiverar detta förslag genom att göra en historisk tillbakablick:

Historiskt har idéburen sektor varit tidig med att peka ut och lyfta nya sociala fenomen i samhället. Detta har också gällt utsatta EU-medborgare. De hjälporganisationer som har daglig kontakt med gruppen sitter också ofta på kunskaper kring vilka insatser som bör sättas in. (s. 74f)

Betoningen av frivilliga initiativ och stöd till frivilligorganisationer går också igen i samordnarens hållning till att skänka pengar. Samordnaren avråder starkt allmänheten från att skänka pengar till den som tigger, eftersom det ”riskerar att cementera tiggerrollen och inte leda till någon långsiktig förändring för gruppen”. I detta sammanhang hänvisar samordnaren särskilt till de medföljande barnen. ”Barnens skolgång riskerar att bli lidande och tiggerrollen riskerar att gå i arv till nästa generation” (s. 10). I stället uppmanas allmänheten att stödja frivilligorganisationer, som i sin tur kan hjälpa migranterna i sina ”hemländer”.

Betänkandet återspeglar sammantaget ett skärpt tonläge i den migrationspolitiska debatten, där restriktioner, skärpta krav och tydliga signaler står i förgrunden. Inte minst framhålls betydelsen av att inta en restriktiv hållning när det gäller att ge migranterna tillgång till de offentliga välfärdssystemen, en alltför generös hållning är nämligen alltför kostsam och kan i sin tur innebära att allt fler migranter söker sig till Sverige. Budskapet är att migranternas välfärd inte är välfärdsstaten Sveriges ansvar. Däremot manar betänkandet till fler frivilliga initiativ för att tillgodose migranternas behov.

Samtidigt som betänkandet återspeglar tonläget i en samtida migrationspolitisk debatt ger den uttryck för tankegångar som känns igen från historien. Både idén om att sända tydliga signaler för att undvika fler tillresande migranter och idén om välfärd på frivillig basis har förekommit långt tidigare i historien. Dessutom finns det i betänkandet en underliggande syn på romerna som känns igen från historien, det vill säga romer ses som ett avvikande element som livnär sig på andras välvilja och har ett levnadssätt som går från generation till generation.

Avslutande reflektioner

Denna artikel har kretsat kring inkludering och exkludering med fokus på romer i Sverige, en kategori som sedan länge utmanat gängse uppfattningar om tillhörighet, rättigheter och skyldigheter och som i olika avseenden har tvingats leva i samhällets utkanter. Syftet har varit att belysa hur gränsdragningar mellan inkluderad och exkluderad, romskhet och svenskhet manifesteras i dels statliga interventioner och dels vardagliga erfarenheter hos en person med romsk bakgrund, nämligen Ana, en ung kvinna som migrerat till Sverige från Ungern.

Anas berättelse adresserar den brännande frågan om vem som får tillhöra samhällsgemenskapen och på vilka villkor och vem som hamnar utanför. I centrum står frågan om *erkännande*. Vem erkänns som jämlik medborgare och vem tvingas omvänt att leva sitt liv som icke-erkänd och betrakta sig själv som icke-erkänd i omgivningens ögon?

Anas berättelse om hur hon kom till Sverige och hur hon har försökt finna sig till rätta och bli del av en svensk samhällsgemenskap kan ses som en berättelse om att tillhöra men samtidigt inte, om att inte bli erkänd och att samtidigt inte erkänna sig själv. Berättelsen åskådliggör några av de spänningar när det gäller tillhörighet som kan uppstå i migrationens spår. Den belyser i någon mening en dubbel paradox med avseende på medborgarskap i migrationens tid: som svensk medborgare tillhör hon formellt sett samhällsgemenskapen, men som Ana beskriver det tillåts hon ändå inte fullt ut tillhöra denna gemenskap. Hennes bakgrund som migrant med både ungersk och romsk tillhörighet, gör det svårt för henne att räknas som fullvärdig medlem av gemenskapen. Som migrant med romsk bakgrund personifierar hon den ideala EU-medborgaren (som icke-territoriell per definition), men samtidigt ses hon som en anomali. Hennes romskhet gör henne dubbelt annorlunda.

De frågor om medborgarskap, tillhörighet och erkännande som aktualiseras i Anas berättelse säger oss något om en bredare politisk samtid. Dess frågor är nämligen i brännpunkten för den politiska debatten i dagens Europa. Å ena sidan, inte minst i spåren av den så kallade flyktingkris som Europa befunnit sig i sedan år 2015, framförs högljudda argument om "mångkulturalismens död" och starka krav på att införa nya former av etnokulturellt graderat medborgarskap också i Sverige (Dahlstedt & Neergaard, 2015). Från olika delar av Europa framförs högljudda krav på skärpta krav och ökad repression, återigen legitimerade av fantasier om romer som ett hot mot majoritetssamhällets sociala sammanhållning. I detta samtida Europa finns, understryker Liz Fekete (2013, s. 86), ett hot om att klockan kan vridas tillbaka

till en tid då Europas behandling av minoriteter formades av en låt-gå-rasism, där de med minoritetsbakgrund diskriminerades på arbets- och bostadsmarknaden, i välfärd och skola, och i allt väsentligt befann sig i utkanten av samhället, som andra klassens medborgare, utan rättigheter eller ens ett minimum av skydd.

Å andra sidan har krav på en mer inkluderande samhällsgemenskap framförts, både i Sverige och i andra europeiska länder, med utökade medborgarliga rättigheter, som inrymmer också dem som tidigare exkluderats. Som visats tidigare i artikeln har också på senare tid en rad åtgärder vidtagits i syfte att tillgodose romernas rättigheter och att erkänna romernas status som nationell minoritet. Sådana krav har också framförts av Europas romer, både kollektivt och individuellt, offentligt och privat, högljutt och mer i det tysta (Isin, 2012; Trehan & Kóczé, 2009).

Dessa förhandlingar om tillhörighet, inkludering och exkludering utspelas som bäst i migrationens Europa, där romer själva är med om att definiera tillhörighetens villkor och gränser. Anspråken är flera. Vissa av Dem gör anspråk på kollektiva rättigheter som del av en icke-territoriell romsk nation inom EU:s gränser (Isin, 2012), medan andra av Dem framträder som en del av ett europeiskt Vi, med legitima anspråk på att få tillhöra "insidan", med de substantiella rättigheter som det medför. Resultatet av dessa förhandlingar är inte givet på förhand, men en sak är säker: resultatet kommer att forma morgondagen, dess tillhörigheter, villkor och gränser.

Referenser

- Anderson, B. (1983) *Imagined communities*. London: Verso.
- Anderson, B. (2013) *Us and them?* Oxford: Oxford University Press.
- Brå (2008) *Diskriminering i rättsprocessen*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2015) *Hatbrott 2014*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Carrera, S. (2014) The framing of the Roma as abnormal EU citizens. I: E. Guild, C.J. Gortázar Rotaeché & D. Kostakopoulou (red.) *The reconceptualization of European Union citizenship*. Leiden: Brill Nijhoff.
- Catomeris, C. (2004) *Det ohyggliga arvet*. Stockholm: Ordfront.
- Chatty, M. (2015) *Migranternas medborgarskap*. Örebro: Statsvetenskapliga institutionen, Örebro universitet.
- Dahlstedt, M. & Hertzberg, F. (2007) Democracy the Swedish way? *Scandinavian Political Studies*, 30(2): 175–203.
- Dahlstedt, M. & Neergaard, A. (red.) (2015) *International migration and ethnic relations*. London: Routledge.
- De Genova, N. (2016) The "European" question. I: A. Amelina et al. (red.) *An anthology of migration and social transformation*. New York: Springer.
- de los Reyes, P. (2009) *Unga romers situation*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- DO (2004) *Diskriminering av romer i Sverige*. Stockholm: Ombudsmannen mot etnisk diskriminering.
- Eriksen, T.H. (2002) *Ethnicity and nationalism*. London: Pluto.
- European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) (2015) *ECRI Report on Hungary*. Strasbourg: Council of Europe.
- Expressen (2015) Löfven om migranter: "Inte Sveriges ansvar". *Expressen*, den 3 november 2015.
- Fanon, F. (1997/1952) *Svart hud, vita masker*. Göteborg: Daidalos.

- Fekete, L. (2013) Reverse racism and the manipulation of white victimhood. I: ENAR, *Recycling hatred*. Brussels: European Network Against Racism.
- Granér, R. (2004) *Patrullerande polisens yrkeskultur*. Akademisk avhandling. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Human Rights Watch (1996) *Rights denied*. New York: Human Rights Watch.
- Inis, E.F. (red.) (2012) *Citizens without frontiers*. London: Continuum.
- Kommissionen mot antiziganism (2015) *Registrering av romer*. Kommissionen mot antiziganism. [<http://motantiziganism.se/wp-content/uploads/2015/12/Registrering-av-romer.pdf>.]
- Lacatus, T. (2015) *Studie om hatbrott och andra allvarliga kränkningar riktade mot utsatta romska EU-medborgare*. Kommissionen mot antiziganism. [[http://motantiziganism.se/wp-content/uploads/2016/01/Tiberiu-Lacatus-Studie-om-hatbrott-och-andra-allvarliga-kränkningar-riktade-mot-utsatta-romska-EU-medborgare.pdf](http://motantiziganism.se/wp-content/uploads/2016/01/Tiberiu-Lacatus-Studie-om-hatbrott-och-andra-allvarliga-krankningar-riktade-mot-utsatta-romska-EU-medborgare.pdf).]
- Lister, R. (1997) *Citizenship*. Basingstoke: Macmillan.
- Malecki, M. (2014) The new Europe. I: M. Walton-Roberts & J. Hennebry (red.) *Territoriality and migration in the E.U. neighbourhood*. Dordrecht: Springer.
- Marshall, T.H. (1950) *Citizenship and social class*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mesic, N. (2017) *Negotiating solidarity*. Akademisk avhandling. Linköping: Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier, Linköpings universitet.
- Montesino Parra, N. (2002) *Zigenarfrågan*. Akademisk avhandling. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Montesino, N. (2012) Social disability. *International Journal of Migration, Health and Social Care*, 8(3): 134–145.
- Montesino, N. & Olsson Al Fakir, I. (2015) Romer i Sverige. *Socialmedicinsk tidskrift*, 92(3): 305–314.
- Orrenius, N. (2013) Över tusen barn med i olaglig kartläggning. *Dagens Nyheter*, den 23 oktober 2013.
- Ostrowska, K. (2013) Bärplockare lever i misär. *Svenska Dagbladet*, den 11 augusti 2013.
- Popoola, M. (2002) *Integration, en samtidsspeglning*. Stockholm: Svenska kommunförbundet.
- Pusca, A. (red.) (2012) *Roma in Europe*. New York: International Debate Education Association.
- du Rées, H. (2006) Åklagares och advokaters syn på likabehandling i domstolen. I: J. Sarnecki (red.) *Är rättvisan rättvis?* SOU 2006:30, Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
- Selling, J. (2013) *Svensk antiziganism*. Lund: Sekel.
- Sjögren, D. (2010) *Den säkra zonen*. Umeå: Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet.
- Skr. 2011/12:56. *En samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering 2012–2032*.
- Slavnic, Z. (2012) From anti-Roma racism to Romani rights in Sweden. I: R. Beštar et al. (red.) *Formal and informal education for Roma*. Ljubljana: Institute for Ethnic Studies.
- SOU 2010:55. *Romers rätt – en strategi för romer i Sverige*. Betänkande av Delegationen för romska frågor.
- SOU 2016:6. *Framtid sökes*. Betänkande av Nationell samordnare för utsatta EU-migranter.
- Svanberg, I. & Tydén, M. (1992) *Tusen år av invandring*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Svensson, B. (1993) *Bortom all ära och redlighet*. Stockholm: Nordiska museet.
- Säll, A. (2015) SD-reklam mot tiggare på Östermalm rör upp känslor. *Dagens Nyheter*, den 3 augusti 2015.

- Trehan, N. & Kóczé, A. (2009) Racism, (neo-)colonialism and social justice. I: G. Huggan & I. Law (red.) *Racism, postcolonialism, Europe*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Tydén, M. (2000) *Från politik till praktik*. SOU 2000:22. 1997 års steriliseringsutredning.
- Vesterberg, V. (2016) Exploring misery discourses. *European Journal for Research on Education and Learning for Adults*, 7(1): 25–40.
- Wingborg, M. (2015) *Så var säsongen för utländska bärplockare 2015*. Stockholm: Arena.
- Yuval-Davis, N. (2011) *The politics of belonging*. London: Sage.